

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ АДВОКАТУРИ

PROSPECTS FOR IMPROVING THE FORMS OF ADMINISTRATION

Крушніцька О.В.,

*магістрант кафедри правосуддя**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Стаття присвячена аналізу нормативних актів та законопроектів, в яких відбувається регулювання організаційних форм адвокатури в Україні; на основі цього аналізу пропонується власне бачення можливого вдосконалення даних форм, а також висвітлено власні пропозиції щодо їх реформування в умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні на сучасному етапі у сфері судуострою та адвокатської діяльності.

Ключові слова: адвокатура, адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання, адвокатські колегії, адвокатські бюро.

Статья посвящена анализу нормативных актов и законопроектов, в которых происходит регулирование организационных форм адвокатуры в Украине; на основе этого анализа предлагается авторское видение возможного совершенствования данных форм, а также высветлены предложения по их реформированию в условиях евроинтеграционных процессов, происходящих в Украине на современном этапе в сфере судуостройства и адвокатской деятельности.

Ключевые слова: адвокатура, адвокат, адвокатское бюро, адвокатское объединение, адвокатские коллегии, адвокатские бюро.

The article is devoted to the analysis of normative acts and bills, which regulates organizational forms of advocacy in Ukraine; on the basis of this analysis, the actual vision of possible improvement of these forms is offered, as well as the own proposals for their reformation in the context of the European integration processes taking place in Ukraine at this stage in the field of judicial system and advocacy activity are highlighted.

Key words: lawyer, lawyer, law office, lawyer association, lawyer's boards, law offices.

Постановка проблеми. Створення правової держави є одним з найбільш актуальних завдань, яке стоїть сьогодні перед Україною. Здійснити його неможливо без усвідомлення ролі в цьому процесі правових інститутів, покликаних активно сприяти охороні прав і свобод громадян, зміцненню законності і здійсненню правосуддя. Серед усіх юридичних засобів захисту прав людини чільне місце належить адвокатурі. Її фундаментальним призначенням є захист прав людини, саме тому необхідне досконале функціонування цього надзвичайно важливого правозабезпечувального інституту. Реальне здійснення і надійна захищеність прав людини є найвищим критерієм прогресивності адвокатури.

Значення інституту адвокатури як одного з найважливіших елементів у системі забезпечення захисту прав і законних інтересів особи важко переоцінити на будь-якому етапі розвитку суспільства. Діяльність адвоката як професійного захисника особи або її представника повинна забезпечуватися чіткою законодавчою регламентацією.

Прийняття Верховною Радою України 5 липня 2012 р. Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» значною мірою сприяло вирішенню цілої низки проблемних питань, пов'язаних із недостатністю правового регулювання діяльності інституту адвокатури. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [1].

Адвокатура здатна справляти істотний вплив на всі сторони життєдіяльності держави, активно допомагати здійсненню реформ, формуванню правової держави. Без ефективного функціонування незалежної та сильної адвокатури існування демократичної держави і громадянського суспільства неможливе.

Однак очевидним є той факт, що новий Закон неповністю усунув прогалини, пов'язані з визначенням деяких понять, необхідних для забезпечення чіткого розуміння особливостей договірних відносин із клієнтом залежно від організаційно-правової форми здійснення адвокатської діяльності.

Організаційно-правова структура адвокатури – один з основних складників у наданні кваліфікованої правової допомоги.

Адвокат має право займатись адвокатською діяльністю індивідуально, відкрити своє адвокатське бюро, об'єднуватися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські фірми, контори та інші адвокатські об'єднання, які діють відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та статутів адвокатських об'єднань.

Чим точніше форми адвокатської діяльності відповідають меті, завданням і функціям правового захисту, тим вагоміше її вплив на соціально-правове становище суспільства та його членів.

Належне організаційно-правове забезпечення адвокатської діяльності й адвокатури можна вважати вирішальним кроком до становлення правової держави, здатної надійно захистити права та свободи людини.

Стан опрацювання. Питання дослідження організаційно-правових форм юридичних осіб, зокрема суб'єктів надання правових послуг, досліджувалися в наукових працях таких учених, як, зокрема, В.М. Богославець, В.І. Борисова, А.В. Іванцова, В.М. Кравчук, Г.М. Ярошевська.

Основні принципи та організаційні форми адвокатської діяльності в Україні висвітлювалися у працях Т.В. Варфоломеевої, Ю.М. Грошевого, О.Л. Жуковської, Я.П. Зейкана, В.В. Леоненка, С.М. Логінової, І.Є. Марочкина, В.В. Медведчука, М.М. Михесенка, О.О. Ніколаєва, В.Д. Нора, О.Д. Святоцького, С.С. Сливки, П.В. Хотенця, Н.І. Чворткіна, О.Г. Яновської та інших вчених.

Досить активно у цьому напрямі працюють Ю.М. Антонян, Ю.Д. Блувштейн, С.Є. Віцин, Л.Д. Гаухман, В.В. Голіна, А.П. Закалюк, О.М. Джуца, К.Є. Ігошев, А.Г. Лекарь, О.М. Литвинов та інші науковці.

Серед дисертацій, присвячених проблемам організаційних форм адвокатури в Україні, слід назвати праці П.В. Хотенця (2002 р.), в якій автор розкриває адвокатську діяльність крізь призму усіх діючих організаційних форм адвокатури в Україні того часу; В.О. Святоцької (2010 р.), де розглядаються основні етапи становлення та розвитку адвокатури України та її форм; А.В. Іванцової (2010 р.), в якій автор безпосередньо досліджує організаційні форми адвокатури в Україні порівняно із такими формами у зарубіжних країнах; Т.Б. Вільчик (2016 р.), в якій автор

проводить порівняльно-правовий аналіз діяльності адвокатури в її різноманітних формах в Україні та країнах ЄС; Н.М. Бакаянної (2017 р.), присвячену дослідженню функціональних та організаційних основ адвокатури України.

Проте сьогодні ставляться нові вимоги до рівня національного правового регулювання адвокатської діяльності в Україні завдяки реформаційним тенденціям наближення його до міжнародних стандартів. Цей аспект потребує окремого дослідження з огляду на міжнародний на європейський досвід.

Метою статті є визначення перспектив вдосконалення правового регулювання організаційних форм адвокатської діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вступивши до Ради Європи, Україна взяла на себе низку зобов'язань, які стосуються насамперед приведення її правової та політичної систем у відповідність до вимог Ради Європи. Окрім того, 27 червня 2014 р. наша країна підписала Угоду про асоціацію з Євросоюзом [2].

Рада Європи неодноразово приділяла увагу невиконанню Україною зобов'язань, взятих нею під час вступу до РС щодо проведення деяких структурних реформ в адвокатурі. У відповідь на це Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 була схвалена Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. [3].

Стратегія судової реформи є базою для координації всіх суб'єктів реформ. Вона встановлює пріоритети реформування суміжних правових інститутів як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забезпечать необхідні позитивні зрушення у функціонуванні відповідних правових інститутів. Деталізований перелік завдань, заходів, очікуваних результатів та показників реалізації впровадження міститься в Плані дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленому Радою з питань судової реформи.

Згідно з цим планом даний процес проходитиме в два етапи. Перший етап – невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів в Україні. Другий етап – системні зміни в законодавстві, зокрема прийняття змін до Конституції України та комплексна побудова інституційних спроможностей відповідних правових інститутів.

Кабінетом Міністрів України прийнято Розпорядження «Про визначення механізму впровадження Плану дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 19 серпня 2015 р. № 864-р, згідно з яким Раді з питань судової реформи з урахуванням її основних завдань рекомендовано визначити інституційних координаторів з виконання окремих заходів плану дій з числа органів, відповідальних за їх виконання, виходячи з компетенції таких органів (далі – інституційні координатори); розглянути питання щодо внесення змін до плану дій в частині визначення органів, відповідальних за виконання окремих заходів плану дій, зокрема у разі відсутності в таких органів відповідної компетенції для виконання функцій інституційного координатора, а також у разі внесення інституційними координаторами відповідних пропозицій; оприлюднити План дій на офіційному веб-порталі Ради та забезпечити його регулярне оновлення у разі внесення до нього змін; подати зазначені річні плани роботи до Ради з питань судової реформи [4].

З метою вдосконалення сучасного інституту адвокатури в Україні, її організаційних форм пропонуємо негайно розробити план дій із реалізації стратегії та реформи адвокатури. Він має охоплювати такі чотири етапи.

Посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності, забезпечення доступності безоплатної правової допо-

моги: у короткостроковій перспективі визначення видів правової допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатом, що дасть змогу підвищити якість надання правової допомоги та якість здійснення правосуддя загалом, не обмежуючи при цьому учасників судового процесу у праві на доступ до правосуддя; зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури, управління юридичними професіями та представництва колективних інтересів адвокатів; забезпечення балансу повноважень органів адвокатського самоврядування, зокрема кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; удосконалення системи підзвітності органів адвокатського самоврядування, посилення відповідальності їх членів; підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, а також дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката; удосконалення процедур складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування; удосконалення інституту помічника адвоката; удосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів; удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності; упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатури від тиску; удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів, а також надання адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності; посилення управління інформаційними системами для більшої участі адвокатів у наданні послуг «електронного правосуддя»; спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги через удосконалення стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання; розширення можливості надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах, зокрема в регіонах, на більш високому рівні; забезпечення належного фінансування системи надання безоплатної правової допомоги як з державного бюджету, так і з приватних джерел.

Для цього потрібно в найкоротший строк розбудувати професійну Національну асоціацію адвокатів України (НААУ) як гаранта незалежності і професійної свободи кожного адвоката; приєднатися до Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (ухвалених у Страсбурзі, жовтень 1988 р.), гармонізувати з ним положення Правил адвокатської етики адвокатів України та профільного закону; забезпечити закріплення у Конституції та законах суспільне значення, роль та місце адвокатури України у правовій державі; забезпечити законодавче визнання Україною Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом Організації Об'єднаних Націй по запобіганню злочинам, у серпні 1990 р.; забезпечити реальний вплив уповноважених органів адвокатської спільноти на формування державних цільових програм у галузі права та розбудови правової держави; забезпечити на законодавчому рівні функції для реального впливу адвокатської спільноти на реформування правоохоронної системи, системи органів прокуратури та судів; забезпечити на законодавчому рівні врахування позицій адвокатури щодо реформування кримінальної юстиції, кримінального процесу, реальної процесуальної рівності сторін обвинувачення та захисту; забезпечити

беззаперечне дотримання працівниками органів досудового слідства і судьями процесуальних прав суб'єктів кримінального провадження на правову допомогу адвокатів, з одного боку, й поваги до передбачених законом професійних гарантій та імунітетів адвокатам, з іншого боку. Жодне порушення професійних прав та гарантій адвокатської діяльності з боку таких посадових осіб не повинно залишитися поза увагою керівництва Національної асоціації адвокатів України з послідовним залученням винних посадових осіб до відповідальності; забезпечити прийняття Верховною Радою України необхідних змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з урахуванням результатів широкого обговорення пропозицій адвокатами у регіонах; розробити та обговорити у регіонах стратегічні напрями розвитку та діяльності Національної асоціації адвокатів України на поточний рік; презентувати стратегію розвитку Національної асоціації адвокатів України на наступний період; забезпечити реальну повноважність регіональних органів адвокатського самоврядування для виконання ними покладених чинним законодавством функцій та забезпечити прозорість у діяльності Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України, її підконтрольність та підзвітність адвокатському співтовариству.

Активізація, залучення адвокатів до процесу формування стратегії розвитку адвокатської спільноти є одним з головних завдань, які стоять перед органами самоврядування сьогодні.

Здійснити це можливо, зробивши процес прийняття рішень такими органами максимально прозорим і публічним. Ухваленню важливих для адвокатів рішень має передувати широке обговорення, тоді такі рішення не будуть піддаватися критиці, а навпаки, супроводжуватимуться колективною волею до виконання.

Адвокатура не є відірваною від судової системи, а є суміжним інститутом, без реформи якого і без належного врегулювання статусу якого, насправді якісна судова реформа в країні неможлива.

У 2016 р. з цією метою внесено відповідні зміни до Конституції України в частині правосуддя [5], а також запропонований нещодавно Закон України «Про судову систему і статус суддів» у новій редакції [6].

Зокрема, новий проект Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає змінність керівництва органів самоврядування: термін їх повноважень зменшується з п'яти до двох років, причому перебувати на одній і тій самій посаді керівники зможуть не більше двох термінів поспіль. Також передбачається запровадження таємного та рейтингового голосування.

Що стосується Ради адвокатів, то її склад має бути у кількості 30 членів: голова та два заступники, які обираються з'їздом адвокатів, а також 27 членів – голови рад адвокатів регіонів за посадою.

Вагомі зміни передбачені й у забезпеченні фінансування органів самоврядування та скликання з'їзду адвокатів. Зокрема, забороняється кооптація членів органів місцевого самоврядування та встановлюється, що з'їзд не може приймати рішення з питань, не включених до порядку денного.

Деякі зміни передбачені й у контексті дисциплінарної відповідальності. Так, пропонується встановити штраф у розмірі 3 мін. з/п за несплату щорічного внеску.

Крім того, розглядається ціла низка законопроектів щодо врегулювання організаційних форм адвокатської діяльності в Україні.

Так, проект Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (щодо статусу і гарантій адвокатської діяльності та формування органів адвокатського самоврядування) від 19 січня 2015 р. № 1794 спрямований на усунення негативних наслідків для української адвокатури, обумовлених прийняттям чинного Закону

«Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Основними положення цього законопроекту є закріплення реальних гарантій адвокатської діяльності, зокрема, щодо збереження адвокатської таємниці та обсягу відомостей, документів та інформації, які адвокат може збирати під час здійснення адвокатської діяльності; закріплення права адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань самостійно вибирати встановлені законом систему і порядок оподаткування доходів від адвокатської діяльності, зокрема спрощену систему оподаткування, обліку й звітності, а також для адвокатських об'єднань самостійно визначати порядок укладання договорів про надання правової допомоги; удосконалення процедури формування органів адвокатського самоврядування шляхом її спрощення та забезпечення участі всіх адвокатів у такому процесі; зменшення строків перебування на посадах голів, їх заступників, секретарів органів адвокатського самоврядування та скасування виплати їм винагороди за виконання ними своїх обов'язків; ліквідація Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, скасування обов'язкового членства всіх адвокатів у Національній асоціації адвокатів України та скасування теперішнього статусу цієї організації з наданням адвокатам права самим вирішувати, в якій об'єднанні вони вступають [7].

Однією із найбільш обговорюваних змін цього та наступних законопроектів є пропозиція внести зміни до відповідних положень процесуальних кодексів щодо здійснення представництва в судах виключно адвокатами (за винятком деяких випадків, наприклад, як у даному акті, коли представництво здійснює безпосередньо уповноважений працівник юридичної особи). Навіть деякі адвокати висловлюються проти такого нововведення та фактично запровадження монополії адвокатури на представництво. Не адвокати здебільшого проти такого підходу.

Аргументи прихильників такі: це можливість підвищити рівень захисту, який надається, та створити організоване самоврядування. Аргументи супротивників такі: монополія – це можливість диктувати ціни (як правило, високі), відсутність широкої конкуренції, що позначається на якості, підмога для корупції під час одержання свідчення на право займатися адвокатською діяльністю.

Дискусії тривають, згода не досягається, а законопроекти з подібними нормами продовжують просуватися в парламент.

Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та деяких інших законодавчих актів України (щодо статусу і гарантій адвокатської діяльності та формування і роботи органів адвокатського самоврядування) від 4 лютого 2015 р. № 1794-І було представлено у професійному середовищі та розглянуто на засіданнях Ради адвокатів України, затверджено делегатами на позачерговому З'їзді адвокатів України, що відбувся 26–27 квітня 2014 р., однак досі не прийнято.

У законопроекті йдеться про те, що представництво інтересів фізичних та юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства, а також під час розгляду справ про адміністративні правопорушення та у виконавчому провадженні має право здійснювати виключно адвокати. Такі вимоги не поширюються на працівників органів державної влади, місцевого самоврядування, працівників підприємств, установ, інтереси яких вони представляють, законних представників у випадках, передбачених законодавством.

Ініціюється не повна монополія адвокатур на юридичні послуги, з уніфікацією професії (допуском за спрощеною системою всіх практикуючих юристів), а лише часткова монополія – насамперед на представництво та захист у суді. Адвокат зможе здійснювати адвокатську діяльність індивідуально та/або у формах адвокатського бюро, адвокатського об'єднання.

Допрацьований проект Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 2 березня 2015 р. № 2270 передбачає, наприклад, обов'язок адвокатів здійснювати професійну діяльність в одній із організаційних форм: адвокатський кабінет, бюро, об'єднання або робота за трудовим контрактом в адвокатському об'єднанні [8].

Аналізуючи вищевикладене, вважаємо, що слід запровадити монополію адвокатів на представництво в судах з метою забезпечення надання правової допомоги на більш високому і кваліфікованому рівні хоча б з огляду на те, що в рамках судового процесу суд може звернутись до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури з метою притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, наприклад, за порушення правил адвокатської етики. Водночас щодо фахівців у галузі права слід сказати, що вони не несуть жодної дисциплінарної відповідальності, на них не поширюються Правила адвокатської етики [9].

Саме адвокатура повинна стати оплотом судової системи, гарантом здійснення правосуддя.

З урахуванням міжнародного та європейського досвіду інститут адвокатури України повинен стати однією з провідних структур правової системи, здатною ефективно контролювати дотримання органами державної влади прав і законних інтересів людини завдяки здійсненню суспільно значущих публічних функцій, в основу визначення яких покладаються базові принципи-гарантії Конституції України, відповідні принципам і цілям організації адвокатури як правозахисного інституту (ст. 1, ч. 2 ст. 3, ст. 21, ч. 1 ст. 55, ст. 29, ст. 59, ч. 2 ст. 63, ст. 129 Конституції України), зокрема захисту суспільства в особі кожного його члена; професійно-правового контролю за забезпеченням органами державної влади конституційних прав і свобод людини; законотворчої ініціативи [10].

Відповідно до п. 5.6 Указу Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» визначено напрями реформування адвокатури, серед яких можна виокремити такі:

1) підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, а також дисциплінарного контролю професії;

2) спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги через удосконалення стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання.

Вважаємо, що доступ до здійснення адвокатської діяльності не повинен передбачати, що будь-яка особа, не докладаючи особливих зусиль, може займатися такою діяльністю. Доступ до адвокатської діяльності передбачає особливі, але однакові, рівні, недискримінуючі вимоги до осіб, що мають намір стати адвокатом. Такі вимоги повинні, на нашу думку, з одного боку, забезпечувати необхідні умови для гарантування досягнення адвокатурою своїх завдань, а з іншого боку, сприяти постійному підвищенню авторитету адвокатури в очах держави, суспільства, кожної окремої людини та громадянина.

Висновки. З огляду на вітчизняні правові традиції, а також з урахуванням міжнародного та європейського досвіду підтримуючі реформи, що відбуваються останнім часом в українській системі правосуддя, вважаємо необхідним сказати про такі можливі шляхи вдосконалення правового регулювання організаційних форм адвокатської діяльності в Україні. По-перше, слід запровадити монополію адвокатів на представництво в судах з метою забезпечення надання правової допомоги на більш високому і кваліфікованому рівні. По-друге, в рамках судової реформи саме на адвокатуру як суміжний із судовою владою інститут потрібно перенести функцію та повноваження гаранта здійснення правосуддя. По-третє, треба спростити доступ громадян до безоплатної правової допомоги шляхом удосконалення стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання адвокатами. Нарешті, з метою врегулювання податкових відносин між адвокатами та державою вважаємо за доцільне на законодавчому рівні закріпити обов'язок щодо адвокатів здійснювати професійну діяльність в одній із організаційних форм: адвокатський кабінет, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання або (у разі індивідуальної адвокатської діяльності) зобов'язати адвоката укладати трудовий контракт в адвокатському об'єднанні.

Таким чином можна констатувати, що діяльність інституту адвокатури на даному етапі потребує особливої уваги з боку держави та прискореного реформування з введенням інституту адвокатури у відповідність до міжнародних та європейських стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 2509.
2. Угода Про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. // Офіційний інтернет-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
3. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
4. Про визначення механізму впровадження Плану дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 864-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/864-2015-p.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII // Офіційний інтернет-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/271528>.
6. Про судоустрий і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19.
7. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (щодо статусу і гарантій адвокатської діяльності та формування органів адвокатського самоврядування) від 19 січня 2015 р. № 1794 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53631.
8. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 2 березня 2015 р. № 2270 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/JH1R200B.html.
9. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України, від 17 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdko.org/pravil-advokatskoji-etiki>.
10. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. з подальшими змінами // Офіційний вісник України від 1 жовтня 2010 р. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст. 15.